

Rudnici ugljena u Glogovcu do 1941 godine

(Prilog ekonomsko-socijalnoj
povijesti Podravine)

Motto: Brate, ruku amo, oba smo jednaki,
i goli, i bos, i trudni — sirotinja
svaki.

(M. Pavlek Miškina, Hrvatski se-
ljak radniku 1936. g.)

1.

S razvojem industrije i izgradnjom željeznica aktivirala se eksploatacija ugljena i u podravsko-bilogorskom bazenu. Danas je malo poznato da su lepavinsko-sokolski ugljenici davali 1874—1881. godine 26,9 posto cjelokupne produkcije ugljena na području Hrvatske i Slavonije, i da se ugljen tih ugljenika koristio u industrijske i saobraćajne svrhe na čitavoj liniji Zagreb — Budimpešta — Beč.¹

Tražila su se i nova eksploataciona polja, te je 1869. **Glogovačka rudarska udruga za kopanje ugljena** počela vaditi u Glogovcu ugljen, i uz pomoć nekoliko radnika — siromašnih seljaka iz okolice — otpremati ugljen do potrošača.² S vremenom se povećavao krug potrošača i količina proizvodnje. God. 1908. rudnik je otkupila **Đurđevačka imovna općina**, misleći da će kombiniranjem s industrijskom proizvodnjom poboljšati svoje uzdrmale financijske pozicije. Sjedište Đurđevačke imovne općine bilo je u Bjelovaru, te se tamo nalazio i upravni odbor ugljenika Glogovac.³

Za vrijeme prvog svjetskog rata radilo je u rudniku preko stotinu radnika, koji su bili oslobođeni služenja u vojsci. Radna snaga bila je većinom seljačka, na što ukazuje izvanredno velik broj neopravdanih izostataka, koji se povećavaju krajem rata.⁴

2.

Nakon prvog svjetskog rata sve evropske zemlje, pa i Jugoslaviju, zahvatila je kriza ugljena. Ugljen je tada bio glavna energetska sirovina, pa je zbog njegove nestašice bila ugrožena postojeća industrija i saobraćaj. Jedan od 25 postojećih rudnika lignita u Krajevini Srba, Hrvata i Slovenaca bio je Glogovac, Đurđevačke imovne općine.

Kriza ugljena intenzivirala je postojeće ugljenokope i potaknula otvaranje novih.⁵ U razdoblju od 1918. do 1921. rudnik Glogovac utrostručuje svoj kapacitet, ali to je još uvijek bilo nedovoljno. Daljnje povećanje proizvodnje zapelo je očito na pomanjkanju investicionog kapitala i izgradnji željeznice od šest kilometara udaljene željezničke stanice Koprivnički Bregi.

Kao novi preduzimač sa znatno jačim kapitalom i boljim financijskim vezama javlja se **Ugljenokopno dioničko društvo Mirna**. Ovo je poduzeće osnovano 1919. s kapitalom od milijun kruna i pripadalo je poznatom

koncernu S. D. Aleksandera.⁶ Prvo otvara Mirnu u Sloveniji (odatle i naziv), pa Klanc i Podlož, Radoboj kraj Krapine, od 1920. Javorovac, a 1923. i Glogovac. Uoči drugog svjetskog rata Mirna je vadila ugljen samo u Radoboju i Glogovcu.⁷

Raspoložujući većim investicionim sredstvima rudnik Mirne u Glogovcu uskoro po proizvodnji premašuje rudnik Đurđevačke imovne općine. Definitivno vodstvo na ovom području preuzima Mirna 1926. nakon što je sagrađena 4,5 km duga željeznička pruga od Mirninog rudnika do željezničke stanice, gdje je vršena separacija i utovar. S manjim izuzecima, produkcija Mirne pokazuje neprestano tendenciju rasta sve do drugog svjetskog rata, nasuprot rudniku Đurđevačke imovne općine, koji stagnira pa i retardira, te mu je produkcija 1938. godine bila neznatno veća nego 1920. (Tabela 1).

Tabela 1.

Kretanje proizvodnje i radne snage u rudnicima Glogovca od 1918. do 1940.*

Godina	Rudnik Imovne općine đurđevačke		Rudnik Mirne	
	Proizvodnja u tonama	Radna snaga	Proizvodnja u tonama	Radna snaga
1918.	oko 4000	110	—	—
1919.	4122	?	—	—
1920.	7456	?	—	—
1921.	11151	?	—	—
1922.	9486	87	—	—
1923.	10287	106	2407	28
1924.	10914	166	1132	17
1925.	17274	229	5563	81
1926.	18206	193	14375	180
1927.	20860	214	21681	206
1933.	11867	108	34015	316
1934.	16857	171	33950	350
1935.	13195	149	35420	354
1937.	8100	105	40690	297
1940.	?	160**	?	300

* Podaci uzeti iz različitih izvora: Privredni almanah Jug. Lloyda, Zagreb 1929, IV-23; Statistika rudarske i topioničke industrije, 1931/2, 41; 1935, 43; 1936/37, 59; Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Radnička komora, 579/4 i 587/4-7214/10. VII 1940. Podaci za 1918. uzeti približno prema izvještajima u Vojnom rudarskom nadzorništvu u Arhivu Hrvatske. Za 1941. nemam podataka.

** U ovaj broj su očito uključeni i umirovljeni rudari.

3.

Rudari rudnika u Glogovcu bili su 75 posto seljaci iz ovog kraja. Radi sezonskog karaktera rudarskog posla njihovo zaposlenje nije bilo stalno, te je gotovo svaki seljak-rudar radio u oba rudnika. Stalniji radnici, vezaniji uz upravu rudnika, bili su pravi rudari — uglavnom došljaci iz Slovenije ili iz Hrvatskog zagorja. Oni su beneficirani u odnosu na rudare-seljake, jer stanuju u stanovima rudnika, ali zato nemaju onu slobodu koju su imali radnici-seljaci.

Zbog takve strukture položaj rudara u Glogovcu obrađujem kao jednu cjelinu, iako su postojale izvjesne razlike u položaju i ponašanju radništva rudnika Đurđevačke imovne općine i rudnika Mirne. Položaj je bio ovisan o mnogim faktorima, a razlike su nastajale radi razlike u financijskoj moći između ova dva poduzeća i moralnih razlika članova uprave.

Položaj radništva nije bio uvijek isti. Na sadanjem stupnju istraživanja možemo razlikovati četiri etape: razdoblje poslijeratne inflacije (1919—1924), razdoblje deflacije i relativne stabilizacije (1925—1929), razdoblje krize (1931—1935) i razdoblje predratne konjunktore (1936—1941).

4.

U prvom periodu položaj rudara bio je dobar zahvaljujući ugljenoj krizi. Rudari su stimulirani dobrim zaradama i dobivali su prehrambene namirnice po povoljnijim cijenama. U svim rudnicima propisan je i osam-satni radni dan.⁸ Kako bi se spriječili štrajkovi u rudnicima, Rudarsko satništvo u Zagrebu — kao nadzornički organ nad rudnicima — forsira sklapanje jedinstvenih sporazuma s rudarima učlanjenim u Općem radničkom savezu (dalje ORS). Sporazum je i bio sklopljen još 7. XI 1918., ali je revizija ugovora uslijed visoke inflacione stope provedena već 3. V 1919. nakon štrajka u pitomačko-črešnjevačkim ugljenokopima. Krajem 1919. izvršena je nova izmjena i nadnica kopača povišena je od 24 na 30 kruna, odnosno na 36 kruna dnevno tamo gdje nije bilo rudničke aprovizacije.⁹ Nakon toga nastupa izvjesno zatišje i slijedeće povišenje nadnica rudara izvršeno je tek 23. listopada 1920.

Polovinom 1921. izvršen je kontranapad poslodavaca na nadnice rudara Zagorja i Podravine. Zbog slabije prođe lignita na tržištu, koji ne može konkurirati višekaloričnim ugljenima Bosne i Srbije, nadnica glogovačkih rudara je snižena za 12 posto nominalno, dok je realno snižena i više uslijed zamjene plaća

izraženih u krunama u dinare u omjeru 4:1. Stvarno pogoršavanje položaja prisililo je rudare da ponovno stupe u tarifni pokret i u travnju 1922. nadnice su bile povišene za 30 posto.¹⁰ Ova borba nastavila se s promjenljivim rezultatima i u 1923. godini. Na konferenciji rudara u Varaždinu oni su ponovno zahtijevali reviziju kolektivnog ugovora i uskoro nakon toga stupilo je 1600 zagorskih rudara u štrajk. Međutim, poslodavci sada već nastupaju organizirano i, kao prije na komuniste, uz pomoć policijskih intervencija guše rudarske pokrete i progone rudare. ORS kao reformistička i pregovorima sklona radnička organizacija nije mogla postati avangarda revolucionarnog klasnog pokreta među rudarima, te se tako položaj rudara pod djelovanjem ekonomske politike postepeno sve više pogoršava.

5.

U 1924. godini inflaciju zamjenjuje politika deflacije, što izaziva privrednu depresiju i likvidaciju mnogih industrijskih i uopće privrednih poduzeća koja nisu raspolagala solidnim kapitalima. Na tržištu radne snage osjeća se sve veća nezaposlenost, što naročito pogađa krajeve velike agrarne naseljenosti, među koje treba ubrojiti i koprivnički kraj.

U takvo vrijeme otvara S. D. Aleksander rudnik Mirna u Glogovcu, i na prijelazu iz 1925. u 1926. godinu zapošljava oko stotinu novih rudara.¹¹ Broj rudara na ovom području već je tolik da su Bregi postali sjedište jedne od 13 bratinskih blagajna na području sjeverne Hrvatske.¹² Novozaposleni rudari žive isključivo od rudarske nadnice, te se ne usuđuju štrajkati bojeći se otpusta. Štrajk među rudarima nije bio zabranjen, ali se štrajkom prekidalno članstvo u bratinskoj blagajni i na taj način gubio kontinuirani staž za penziju. ORS pomalo zanemaruje rad među rudarima Podravine, te oni ostaju bez ikakve sindikalne organizacije, zaboravljeni u glogovačkim šumama i izloženi punoj kapitalističkoj eksploataciji.

God. 1928. uprave ugljenokopa zavele su već potpunu kontrolu nad rudarima, koji su već gotovo pet godina bez sindikalne organizacije. Pokušaj osmorice rudara da uspostave sindikalnu organizaciju u Glogovcu i da omoguće izbor radničkih povjerenika završio se otpustom ovih rudara. U obrazloženu otpusta — a nakon intervencije okružne ekspoziture Radničke komore iz Bjelovara — inženjer Ivanek je izjavio da su otpušteni radnici bunili i nagovarali radnike na nedopuštena djela koja imaju za cilj narušiti

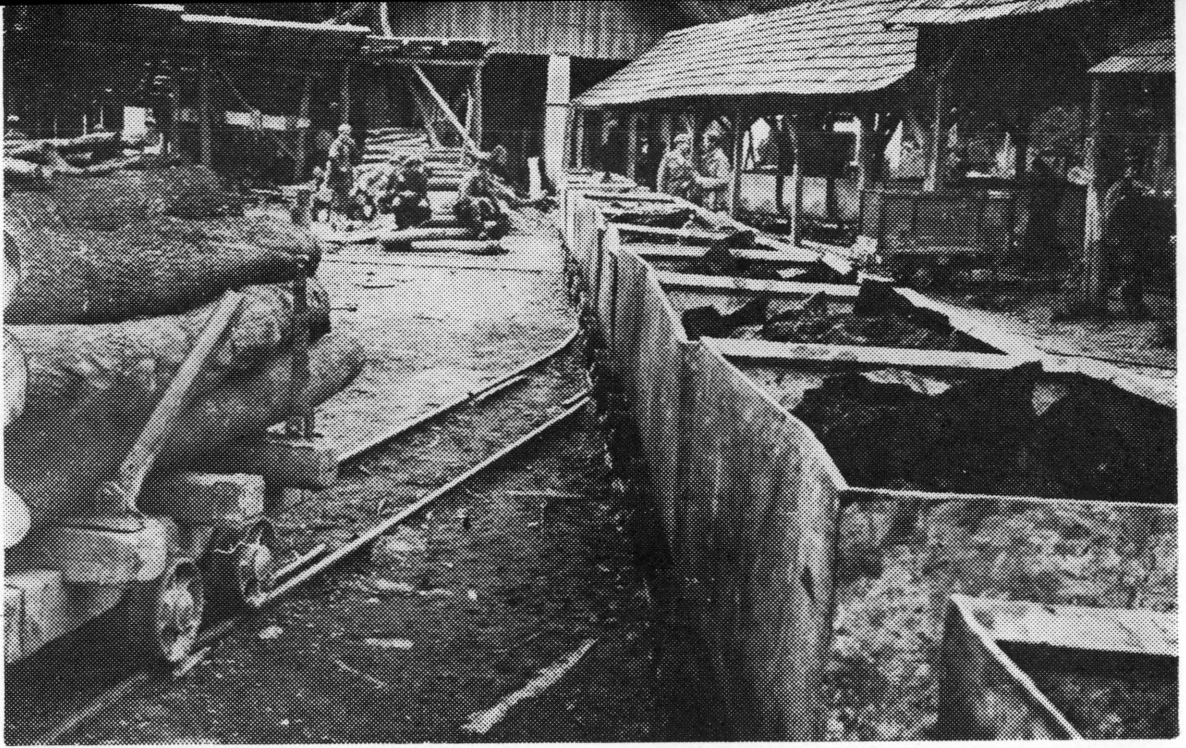
red i disciplinu od strane radnika u poduzeću i time ugrozili produkciju. Svi pokušaji Radničke komore da se otpušteni radnici (među otpuštenima nalazimo koloniste Roka Sinjerca, Roka Franjčića, Ivana Plešu, Jakoba Grahovca) ponovno zaposle bili su uzaludni, jer »uprava radi održanja autoriteta« kategorički odbija ponovno zaposlenje ove osmorice radnika. Treba napomenuti da su se među otpuštenima nalazili i dugogodišnji radnici. Dvojica su imala tridesetgodišnji staž u Glogovcu, a jedan 26. Rudarsko satništvo u Zagrebu podržalo je stav uprave rudnika, te je odbilo da intervenira u korist rudara, jer da su otpušteni rudari govorili da sa sindikalnim organiziranjem rudari postaju gospodari u rudniku, te da mogu odlučivati o plaćama, otkazima i drugom, čime je izvršena povreda Rudarskog zakona iz 1854. i § 109. Zakona o zaštiti radnika iz 1922.¹³

6.

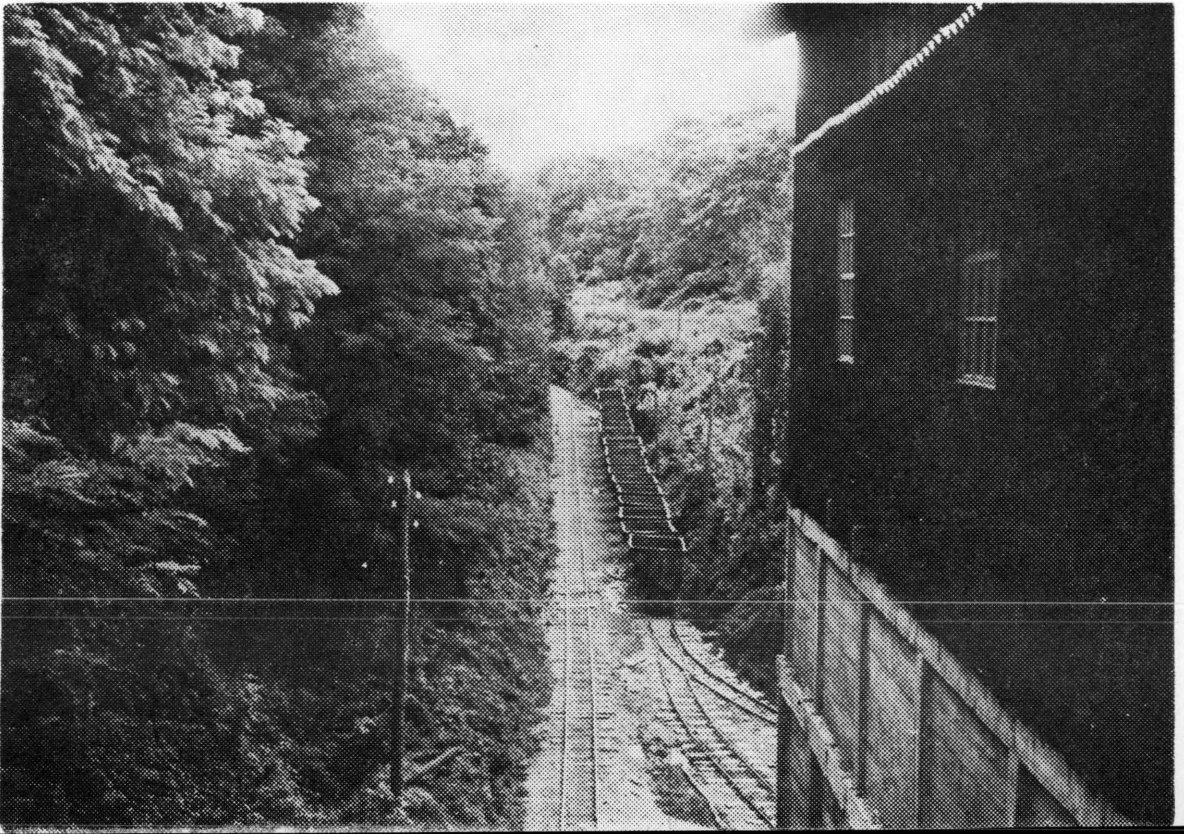
Iako ovaj sukob nije olakšao položaj radnika, ipak je svratio pažnju postojećih sindikalnih organizacija na velik broj obespravljenih rudara u okolici Koprivnice. Ali vrijeme nije bilo osobito povoljno za aktiviranje sindikalnog rada. Državne željeznice prestale su kupovati slabokaloričan lignit, te je zbog toga velik broj zagorskih i podravnih rudnika zapao u tešku krizu, iz koje se oslobodio tek uoči drugog svjetskog rata pod utjecajem predratne konjunktore. U odnosu na 1927., kapacitet glogovačkih rudnika Đurđevačke imovne općine bio je do 1933. smanjen na polovinu. Rudnik Mirna poslovao je rentabilno, ali se taj rentabilitet postizavao povećanjem količine izvađenog ugljena, niskim cijenama ugljena i niskim nadnicama rudara uz relativno veliku intenzivnost rada, tj. čitav teret rizika prevaljen je na leđa rudara.

Početak 1929. predstavnici Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije (dalje URSSJ), koji kao reformistička sindikalna organizacija nije bio zabranjen za vrijeme šestojanuarske diktature, dolaze u Bregu i u Glogovac te interveniraju kod uprava obadva rudnika da se dozvole izbori radničkih povjerenika. Uprave su zauzele suprotna stanovišta. Ing. Dragutin Aleksander u Mirni rekao je Stevi Komeričkom da neće sprečavati izbore radničkih povjerenika, ali da ih njegovi radnici »... neće izabrati«. Ing. Alojz Klemenčić, upravitelj rudnika Đurđevačke imovne općine, obećao je podržati izbore, videći u radničkim povjerenicima posrednike između rada i kapitala.

Izbori za radničke povjerenike provedeni su tek u 1931. godini, ali pod kontrolom upra-

Prizori iz bilogorskih rudnika u Glogovcu
(snimljeno nakon rata)

va. U Mirninom rudniku glasalo je 285 radnika i namještenika, te su za radničke povjerenike bili izabrani Fran Vrhovšek, Stanko Zajec, Ivan Kašić, Sila Albin, Franjo Smuk i Miloš Halapa, a kao zamjenici Martin Žaler, Izidor Sitar, Anton Palatinuš, Josip Paulić, Bartol Lonjak i Stjepan Ivšić. Prema imenima se vidi da je uprava uglavnom forsirala za izbor radnike-doseljenike i da su radnici-seljaci okolnih sela bili gotovo bez svog predstavnika. U rudniku Đurđevačke imovne općine među povjerenicima bilo je više domaćih ljudi. Izabrani su Franjo Međimorec, Imbro Vukšić, Bolto Martinčić, Ivan Kropfl, Josip Češnjaj i Rudolf Lular.¹⁵ Međutim, usprkos postojanju radničkih povjerenika položaj rudara u ovom vremenu se ne poboljšava i intervencije povjerenika su rijetke, a uprava se, kao i prije, diktatorski ponaša prema radnicima. Pod djelovanjem krize lignitskih rudnika,¹⁶ a i krize u bratinskim blagajnama, rudarima su neprestano smanjivane njihove novčane prinadležnosti i prava, te oni potkraj velike svjetske depresije žive veoma bijedno sa svojim gladnim nadnicama. Karakteristično je da se kriza u rudnicima lignita produžuje i nakon prestanka djelovanja velike svjetske krize, te se položaj radnika nije nimalo poboljšao u toku 1934. i 1935. godine, iako se diljem čitave zemlje vode masovni štrajkovi za poboljšanje ekonomskog položaja radnika.

Ali i rudari Glogovca pokušali su da poboljšaju svoje nadnice i radne uvjete, te se 1934. organiziraju u URSSJ-om Savezu rudara Jugoslavije, budući da je ORS kao klasičnoj borbi neskla organizacija u to vrijeme već potpuno izgubio povjerenje radnika. Sa liste ovog Saveza rudara izabrani su krajem 1934. u rudniku Mirne kao radnički povjerenici: Stjepan Šiletić, Mirko Martinčić, Ivan Kropfl, Jože Grabner, Franc Kralj i Karl Ambrož (namještenik). Uprava je postavila svoju listu, ali s ove liste, koju je forsirao ing. Josip Raab, nije bio izabran ni jedan radnički povjerenik, jer je referent zagrebačke Radničke komore Stevo Komerički garantirao rudarima slobodne izbore. U rudniku Đurđevačke imovne općine izbor radničkih povjerenika bio je izvršen početkom veljače i izabrani su: Ivan Posavec, Franjo Međimorec, Marko Orehovac, Josip Vukić i Tomo Sokol. Netrpeljivost između rudara i uprave se sve više povećava. Polovinom 1934. Toma Sokol zamolio je ustanove za zaštitu radnika da svu poštu za Savez rudara šalju na seoskog starješinu, jer uprava otvara pisma upućena sindikalnoj organizaciji i uopće rudarima.¹⁷

Oslobođeni straha od svemoćnih uprava rudari izvještavaju o nepodnošljivim prilikama u oba rudnika. Komisije ustanova za zaštitu radnika ustanovile su da se u rudnicima Glogovca radi prekovremeno bez nadoplate, da se krši radni red i odredbe nedavno usvojenog novog Rudarskog zakona, da se rudarima otkazuje posve samovoljno i bez dogovora s radničkim povjerenicima, te da su globe veoma učestale. Komisiju Radničke komore iz Zagreba vodio je Stevo Komerički, a komisiju Rudarskog glavarstva iz Zagreba ing. Moćnik. Zanimljivo je da je ing. Moćnik odbio formiranje zajedničke komisije s Radničkom komorom, iako obje rade istovremeno, navodeći kao razlog da bi to »...činilo loš utjecaj na uprave rudnika«.¹⁸ Komisije su sastavile zapisnike i zatražile od uprava rudnika da poboljšaju svoj odnos prema radnicima.

No tek što su komisije napustile ovo zabačeno, »bogu za ledima smješteno područje«, uprave se osvećuju sindikalno organiziranim radnicima. »Iako radnici imaju zakonito pravo na udruživanje za zaštitu moralnih, materijalnih i socijalnih interesa«, organizirani radnici ne mogu zaraditi više od deset dinara dnevno, jer ih uprava Mirne upućuje na radilište br. 24 koje se zove »Straf-front« i na kojem je voda i blato do koljena i na kojem se zbog niskosti rova mora raditi ležeći«, izvještava Oblasni sekretarijat Saveza rudarskih radnika Jugoslavije.¹⁹ Ova prijava je izazvala ponovnu intervenciju Radničke komore, i Stevo Komerički potvrđuje istinitost prijave, dopunjujući je da se rudari koji ne prestaju da rade na radilištu 24 momentalno otpuštaju s posla i da se pretežno radi o sindikalno organiziranim radnicima. Komerički također navodi da uprava ne prijavljuje sve radnike bratinskoj blagajni za socijalno osiguranje radnika, te da su na taj način neki radnici teško oštećeni. Ing. Raab je za čitavo vrijeme boravka Steve Komaričkog izbjegavao sastanak s ovim predstavnikom Radničke komore, a nakon odlaska ovog s rudnika sve se nastavilo po starom. Pod utjecajem moćnog Aleksandrovo govora koncerna Rudarsko glavarstvo nije interveniralo na prijavi Radničke komore iz Zagreba.

7.

U takvoj situaciji formirala se u Koprivnici podružnica Hrvatskog radničkog saveza (dalje HRS), kao sindikalne organizacije Hrvatske seljačke stranke za djelovanje među hrvatskim radnicima. Budući da su i mnogi članovi URSSJ-ovih sindikata na izborima 5. V 1935. glasali za Mačeka, rudari Glogovca listom prelaze u HRS, misleći da će ova or-

ganizacija — koja je niknula na ovom području — bolje zastupati interese radnika, naročito interese radnika-seljaka, pred poslodavcima. Pod ovim utjecajem i Mihovil Pavlek Miškina je napisao poznatu pjesmu »Hrvatski seljak radniku«, koja je bila objavljena u listu HRS-a **Hrvatskom radniku**, 1. V 1936. Ovo povezivanje siromašnih seljaka sa seljacima-rudnicima i uopće radnicima, zapazila je i banska vlast, te uskoro nakon pojave ove pjesme upućuje okružnicu u sve krajeve Hrvatske da se komunizam širi među seljacima.²⁰

Međutim, hrvatski poslodavci prišli su najaktivnije obnavljanju HRS-a,²¹ videći u ovoj organizaciji sredstvo pomoću kojeg će slomiti poletnu klasnu borbu radnika i razbiti radničko jedinstvo isticanjem nacionalnih interesa hrvatskih radnika. Kao eksponent kapitalističke klase i žestoki borac protiv klasnih i sve više komunistički orijentiranih URSSJ-ovih sindikata, nastupio je na ovom području Viktor Galinec, koji je imenovan predsjednikom podružnice HRS-a u Koprivnici.²²

Značajno je da se borba za radništvo između HRS-a i URSSJ-a na koprivničkom području odigrala upravo u Glogovcu, jer je Koprivnica nakon likvidacije »Daničine« Tvornice šarafa, smanjivanja obujma poslovanja kemičke tvornice i Tvornice ulja ostala bez brojnijeg industrijskog radništva. Galinec je demagoški iskoristio nacionalno-političko raspoloženje hrvatskih radnika protiv stranača, pa i Slovenaca, koji su u Glogovcu bili dosta brojni u upravi i među rudarima u rudarskoj koloniji, te osigurao svoj utjecaj i prevlast HRS-a. Koristeći se većom brojnošću Hrvata u rudnicima, on zapravo zavodi neke vrsti diktaturu nad ostalim radništvom, te pojačava nacionalnu netrpeljivost među radnicima.²³

U borbi za članstvo HRS-a Galinec se služi prokušanim policijskim metodama terora. Listu radničkih povjerenika u rudniku Đurđevačke imovne općine za 1937. silom nameće radnicima. Matija Šiletić, kao predstavnik Radničke komore i izaslanik na izborima koji su se trebali održati 2. II 1937., brani slobodu izbora i predlaže raspis novih izbora. Nagovoreni od Galinca nekolicina rudara napada tada Šiletića, te ovaj u svojem izvještaju Radničkoj komori piše: »Poslije izlaganja predstavnika HRS-a radnicima (očito Galinca, bilješka MKD) postala je situacija tako napeta, da je postojala bojazan da padne krv, jer su mi se radnici grozili da su oni Hrvati, a ja Jugosloveni i da će mi oni već pokazati.«²⁴ Treba znati da se tada Radnička komora u Zagrebu nalazila u rukama

URSSJ-a u kojem su u to vrijeme vodstvo imali komunisti, te je zbog toga stav Galinca prema predstavniku Radničke komore identičan stavu Galinca prema komunistima. Galinec je iskoristio netrpeljivost domaćih ljudi Glogovca prema strancima, jer su stranci predstavljali upravu rudnika i sve bolje plaćene pozicije u oba rudnika. On govori radnicima da je HRS zajedno s HSS-om najbolji oblik ostvarenja saveza radnika i seljaka među Hrvatima i da se treba boriti protiv URSSJ-a kao protiv personifikacije tuđih i sitnim seljacima-rudarima neodgovarajućih načina borbe.

Usprkos ovoj situaciji i ulasku velikog broja radnika u HRS nekolicina rudara koji su predstavljali avangardu klasnog revolucionarnog radničkog pokreta i bili članovi URSSJ-a nisu se predali bez borbe, te Galinec piše u štampi da je područje Glogovca »izvanredno težak teren za borbu.«²⁵ Naime, na druge izbore radničkih povjerenika u Mirninom ugljeniku stigle su dvije liste: HRS-ovska i nedefinirana (URSSJ-ovska). Referent Bratinske blagajne za izbore radničkih povjerenika dr Široki iz Novigrada²⁶ dva puta je radi toga odlagao izbore. Izbori su se konačno održali tek 18. travnja 1937. i njima u ime Radničke komore iz Zagreba prisustvuje ekspert za metalske radnike Adolf Kunčić, jer Šiletić odbija odlazak na ovaj »opasni« teren. Iz Kunčićevog izvještaja vidi se da su rudari bojkotirali izbore i da je od 297 radnika zavedenih u izborni spisak glasalo samo 145 radnika. Iako prva, HRS-ovska lista dobija samo 11 glasova, a druga 133 glasa. Što je prouzrokovalo ovako promijenjeno ponašanje rudara u odnosu na početak godine? Kunčić je napisao: »Neraspoloženje radnika protiv HRS-a nastupilo je radi posljednjeg štrajka radnika u tom rudniku koji je vodio HRS, a završio je s neuspjehom. Čak šta više, radnici su međusobno razgovarali i govorili kako su navodni bivši povjerenici, koje je HRS i sada kandidirao, dobili od uprave neku novčanu nagradu.«²⁷

Ovaj događaj prisilio je Galinca da se jače angažira za poboljšanje ekonomskog položaja radnika, jer su rudari bili veoma nezadovoljni sklopljenim kolektivnim ugovorom od 1. IV 1937. Radi toga potiče novi tarifni pokret, koji je završio nešto povoljnijim utanačenjem 27. XI 1937.²⁸ Pored toga organizira političke sastanke HSS-a i HRS-a. Na jednom takvom sastanku 1. VIII 1937. u Glogovcu govorio je i tadanji predsjednik kotarske organizacije HSS-a Franjo Gaži, ali je savezni odbornik Josip Pucko iskoristio skup i govorio protiv komunista. Skupovi slične vrsti bili su veoma česti i na njima su

rudari — udaljeni od industrijskih središta i bez štampe — krivo informirani o zbivanjima u radničkom klasnom pokretu.²⁹

Na taj način HRS ponovno osvaja povjerenje rudara Glogovca, utoliko više što je povećanje cijene ugljena za 10 posto omogućilo reviziju kolektivnog ugovora i povišenje rudarskih zarada i do 40 posto. Zanimljivo je da je ovaj tarifni pokret u Glogovcu krajem 1938. vodio Galinec zajedno sa Savezom rudara Jugoslavije, čiji je predstavnik bio Ivo Bajcer, te da očito usprkos svim nastojanjima Galinca da uništi klasnu organizaciju glogovačkih rudara ona još uvijek postoji i imade iza sebe dosta brojno članstvo.³⁰

Ovakav odnos snaga ponukao je Galinca da pojača političko djelovanje među rudarima i na protestnu skupštinu glogovačkih rudara zbog reduciranja državnih narudžbi od lignitskih ugljenokopa na polovinu poziva Vjekoslava Blaškova, tadanjeg referenta HRS-a iz Zagreba i kasnijeg glavnog ustaškog funkcionara za HRS u toku rata na području NDH. Restrikcijom državnih narudžbi polovinom 1939. provedena je redukcija rudara u oba glogovačka rudnika i ukinućem treće smjene pedesetak rudara ostalo je bez posla.³¹ Time je bijedan položaj rudara o kojem se govorilo na rudarskoj anketi u Zagrebu krajem ožujka 1939. postao još bjedniji.³²

8.

Sporazumom Cvetković-Maček polovinom 1939. stvorena je Banovina Hrvatska. Jedna od prvih akcija koprivničke podružnice HRS-a — koji je postao sada režimski sindikat — bio je ponovni izbor radničkih povjerenika u rudnicima Glogovca, te su od tada svi radnički povjerenici HRS-ovci. Naime, do tada su kompromisno djelovali kao radnički povjerenici pored HRS-ovaca i članovi Saveza rudara Jugoslavije kao dijela URSSJ-a. Ovim izborima HRS je eliminirao pripadnike URSSJ-a koristeći se vlašću i silom.³³ Time je zapravo djelovanje URSS-ovih sindikata bilo na ovom području zabranjeno gotovo godinu i pol ranije nego što je provedena službena zabrana ovih sindikata zbog komunističke aktivnosti na području čitave Jugoslavije. Kao nagradu za ovu akciju Galinec je postao član izvršnog odbora HRS-a, a zatim 27. II 1940. i predsjednik Radničke komore u Zagrebu.

Od tada Galinec — postigavši svoj cilj — vodi sve manje brige o rudarima Glogovca. Politikom mrvica s bogate trpeze rudarima se povremeno povišavaju zarade, ali su ta povišenja bila neznatna s obzirom na predratnu inflaciju.³⁴ Dne 4. I 1940. rudari Imovne

općine uspjeli su povisiti nadnice za 13 posto. Nadnica u rasponu od 15 do 50 dinara omogućavala je u to vrijeme samo veoma skroman život, te je nezadovoljstvo rudara raslo, a i nacionalno oduševljenje pomalo sve više nestaje. Zahtjevi Mačeku da se lignit zagorskih i podravskih ugljenokopa ponovno više upotrebljava kod državnih željeznica nisu podržani od Mačka i on se nije angažirao u ovom pitanju.³⁵ Zbog toga rudari ponovno stupaju u tarifni spor u svibnju 1940. i zahtijevaju ubrzano donošenje jedinstvenog kolektivnog ugovora za lignitske ugljenokope, kako im je Galinec obećao na anketi rudara održanoj u Zagrebu.³⁶ Rudari su nezadovoljni što se prvo izrađuje kolektivni ugovor za rudnike mrkog ugljena, te 12. srpnja 1940. izbija u Glogovcu ilegalan štrajk rudara. Hitno pozvan, Galinec odlazi u Brege, ali sada kao »komoraš« objašnjava radnicima da ne mogu »...samo tako stupiti u štrajk«, jer da postoji arbitraža i ostale ustanove za pomirenje radnika prije stupanja u štrajk, te da je njihov štrajk »nezakonit« i kao takav kažnjiv.³⁷ Radnici s hladnom šutnjom slušaju predsjednika Radničke komore i on odlazi svjestan da u ovoj sredini više nema što tražiti. Rudari su pak produžili štrajk još nekoliko dana.

Ova akcija svakako je ubrzala donošenje kolektivnog ugovora za lignitske ugljenokope i on je objavljen mjesec dana nakon ovog štrajka. Kolektivnim ugovorom temeljne nadnice kopača povišene su sa 28 na 34 dinara, a akordne stavke za 10 posto.³⁸ Utrđena su detaljno i primanja u naravi. Ako se pak detaljnije razmotri vrijeme u koje je ugovor donesen i ustanovi da su njime faktički petrificirane zarade u vrijeme izvanredno velike inflacije, tada vidimo da je kolektivni ugovor bio povoljniji za poslodavce nego za rudare. Njime je istovremeno započeo proces centralizacije i miješanja države u radničke sporove, a po uzoru na fašističke zemlje.³⁹

Zabranom uvoza niskokaloričnih ugljena iz inozemstva povećala se potražnja za domaćim lignitom, te rudnici ove vrsti opet rade punim kapacitetom. Međutim, državne željeznice kupuju ugljen iz zagorskih i podravskih ugljenokopa po nižim cijenama od utvrđene banovinske odluke, tj. gotovo ispod visine proizvodnih troškova. Niska akumulacija odrazila se opet na rudarskim zaradama, i o teškim radnim uvjetima i zaradama rudara govorio je Josip Čipić na sastanku podružnice HRS-a u Koprivnici 16. III 1941.⁴⁰ U listopadu 1940. skuparinski doplatak rudara bio je povišen za 18 posto, što je bilo nedovoljno s obzirom na porast troškova života. Međutim, Đurđevačka imovna općina zate-

zala je da isplati rudarima ovaj doplatak, jer da se nalazi u financijskoj krizi.⁴¹ Vodio se spor i radi isplate rudarskog praznika sv. Barbare. Uoči propasti stare Jugoslavije Đurđevačka imovna općina nalazi se u tako kritičnoj situaciji da je prestala isplaćivati penzije umirovljenim rudarima, a onda i nadnice rudarima. Budući da Đurđevačka imovna općina nije htjela biti član Saveza rudarskih i metalurških poduzeća Banovine Hrvatske, to se nije trebala pridržavati ni kolektivnog ugovora za lignitske ugljenokope. Ipak treba priznati da je odnos Đurđevačke imovne općine bio bolji prema rudarima nego stav znatno bogatije uprave Mirninog rudnika, iza kojeg je stajao najkrupniji domaći kapital. To se vidi i po globama. U toku 1940. radnici Mirninog ugljena uplatili su u Bratinsku blagajnu u ime globa 9050 dinara, a rudari Đurđevačke imovne općine samo stotinu.⁴²

Uprava Mirninog rudnika koristila se ovom situacijom, te je pogoršavala radne uvjete u svojim pogonima, predviđajući brzu likvidaciju rudnika Đurđevačke imovne općine i veliku ponudu nezaposlene radne snage koja joj dopušta ovakvo ponašanje. Činovnici Mirninog rudnika su i vodeća lica u bratinskoj blagajni, te uz pomoć HRS-a u upravu ove humanitarne organizacije dolaze od strane rudara osobe popustljive zahtjevima poslodavaca. Bratinska blagajna u Bregima uoči drugog svjetskog rata u tolikoj mjeri ne poštuje pravila, da se čak ni godišnji izvještaj ne čita javno, već se usvaja bez svake diskusije.⁴³

Videći u kakvoj su situaciji i da je njihov položaj — usprkos kolektivnom ugovoru za lignitske ugljenike sve lošiji — rudari Glogovca počinju sabotirati rad u rudniku i sve se više utiču bolovanjima i neopravdanim izostancima. Godinu 1940. mjesna bratinska blagajna u Bregima završila je s gubitkom od 75825 dinara, te je početkom 1941. rudarski liječnik dr Ivo Vedriš od strane glavne rudarske blagajne upozoren — pod prijetnjom smjenjivanja — da ima smanjiti bolovanja rudara na najmanju moguću mjeru.⁴⁴ No rudari nastavljaju s ovom praksom — koja se pokazala vrlo djelotvornom već za vrijeme prvog svjetskog rata — i na taj način pokazuju svoje neslaganje i razočaranje s politikom režimskog HRS-a i daju svoj prilog rušenju kapitalističkih proizvodnih odnosa.

Zloupotrijebljeni radi postizanja jedne političke karijere, rudari koprivničkih rudnika ponovno su se vratili klasnim pozicijama, te su to i dokazali u toku drugog svjetskog rata, što je svakako predmet zasebne studije.

Bilješke

¹ Fran Vrbanić, Rudarska produkcija u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1883., 40.

² Koncesiju je udruga dobila tek 1874. godine (D. Feletar, Podravina, Koprivnica 1973., 164).

³ Marija Terezija locirala je sjedište Đurđevačke regimente u Bjelovaru, pa je i sjedište Đurđevačke imovne općine kao njene nasljednice bilo u Bjelovaru sve do podržavljenja 15. IV 1947. (Alfons Kauders, Krajiške imovne općine, Enciklopedija Jugoslavije, V, Zagreb 1962., 372).

⁴ Tako u srpnju 1918. godine radilo je u jami 96 radnika, a izvan jame 21 radnik i tri žene. Zbog bolesti broj radnih dana je umanjen za 260., zbog dopusta za 223, a neopravdano je registrirano 1018 nadnica. Što se više bližimo kraju prvog svjetskog rata, broj neopravdanih izostanaka raste, te to navodi na zaključak da se radništvo u drugom svjetskom ratu koristilo iskustvom svojih prethodnika u prvom ratu, sabotirajući na taj način proizvodnju. (Arhiv Hrvatske, Vojno rudarsko nadzorništvo, kut. 21 i 22 — izvještaji o proizvodnji).

⁵ Smiljana Đurović, Kriza uglja na teritoriju Kraljevstvo SHS 1919. godine, Acta historico-oeconomica Jugoslaviae, II/1975, 67.

⁶ S. D. Aleksander je jedna od najmarkantnijih ličnosti naše industrije. Bio je predsjednik Saveza industrijalaca Hrvatske i Slavonije, predsjednik Zagrebačke berze za robu i vrednote. Bio je član uprava velikog broja industrijskih poduzeća, ali je vodeću ulogu imao u zagrebačkoj pivovari, Prvoj hrvatskoj tvornici ulja, Zagorski d. d. za građevnu industriju i Mirni.

⁷ Jozo Lakatoš, Industrija Hrvatske i Slavonije, Zagreb 1924., 28-29, 36.

⁸ Đurović, n. dj., 77.

⁹ Radnički glasnik, svibanj 1919. i studeni 1919.

¹⁰ Radnički glasnik, 5. IV 1922.

¹¹ Ovom prilikom dolaze u Glogovac jugoslavenski rudari koji su dugo godina radili u rudnicima Westfalije, te nekoliko istarskih izbjeglica, a pridružuje im se i veći broj Zagoraca.

¹² Pravila bratinske blagajne izdana su 1. XII 1924., a one su počele djelovati 15. ožujka 1925. (Riječ, 19. III 1925).

¹³ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, fond Radnička komora (dalje navodim RK), 72/3-1198/17. III 1928, i 1498/22. III 1928. i 74/1-3113/11. IV 1928; 74/2-3494/25. IV 1928.

¹⁴ RK, 101/1-25/2. I 1929. i 101/3-706/26. I 1929.

¹⁵ RK, 173/4-6585/21. VIII 1931.

¹⁶ Državne željeznice su po sporazumu iz 1930. samo 28,7% svojih potreba podmirivale lignitskim ugljenom iz većih ugljenokopa Srbije i Hrvatske. Prije ovog sporazuma situacija je bila još lošija (Narodno blagostanje, 1930, 382).

¹⁷ RK, 333/1-1442/10. II 1934; 339/1-4042/3. II 1934. i 342/2-5869/1934.

¹⁸ RK, 336/2-2813/22. III 1934. — izvještaj Steve Komečkičkog o komisiji 12. i 13. III 1934; 342/2-5869/1934 — urudžbeni zapisnik izvještača Saveza rudara Šiletića.

¹⁹ RK, 339/2-4112/28. IV 1934. i 341/1-5123/28. V 1934.

²⁰ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, zbirka mjere vlade XVI, 24/879/1936. — okružnica. Brošura M. Pavleka Miškine »Zašto hrvatski seljak nije za komunistam« imala je svrhu da otkloni pažnju policije od daljeg povezivanja seljaka s radnicima lijeve orijentacije, te je bila demagoškog karaktera.

²¹ HRS je djelovao i dvadesetih godina, ali tada nije imao veće značenje.

²² Djelovanje Galinca na koprivničkom području zapazilo je vodstvo HRS-a i HRS-a i Galince uskoro postaje član vodstva HRS-a, a onda i predsjednik Radničke komore u Zagrebu i potpredsjednik HRS-a. Nakon formiranja tzv. NDH Galince je 1. VII 1941. smijenjen s predsjedničke stolice Radničke komore, ali kao lični prijatelj vode ustaškog HRS-a Vjekoslava Blaškova, ostaje i dalje činovnik u Radničkoj komori.

²³ Akcije HRS-a bile su toliko netaktične i prenatlažene da se u Glogovcu javio kao nacionalni sindikat Srba Jugoras (Hrvatski radnik, 24. VIII 1939, 7).

²⁴ RK, 464/1-547/15. I 1937. i 465/3-1377/3. II 1937., te Hrvatski radnik, 1. III 1937.

²⁵ HRS-ovci su spriječili Maksimilijana Fischera, prijatelja Božidara Adžije, ali socijalistu, da u Domoljubu u Koprivnici održi 21. II 1937. predavanje »Socijalno osiguranje u našoj državi« (Hrvatski radnik, 1. III 1937). URSSJ-ovci, budući u manjini, nisu uspjeli Fischeru osigurati potreban mir za predavanje, jer su HRS-ovci zviždanjem i povcima komoraša ometali predavača.

²⁶ Dr Široki se je kasnije poput Galinca stavio u službu ustašama.

²⁷ RK, 468/2-2668/13. III 1937. i 470/1-3465/9. IV 1937. i 3482/10. IV 1937.

²⁸ Hrvatski radnik, 4. XII 1938.
²⁹ Franjo Gaži, seljak iz Hlebina, postao je za vrijeme rata član Okružnog NOO za okrug Bjelovar, a onda i vijećnik ZAVNOH-a 7. V 1944. kao lijevo krilo HSS-a. O skupu vidi Hrvatski radnik, 22. VIII 1937. i 13. XI 1938.

³⁰ Hrvatski radnik, 4. XII 1938. i 11. XII 1938., te Narodno blagostanje, 1938, 745.

³¹ Protestna skupština održana je 14. III 1939. (Hrvatski radnik, 23. III 1939). Tih pedesetak rudara otpustila je samo Mirna. Rudnik Đurđevačke imovne općine još je više smanjio poslovanje (Hrvatski radnik, 6. VII 1939).

³² Rudarska anketa u Zagrebu održana je 30. III 1939. radi položaja rudara u zagorskim ugljenokopima. Od Mirnih rudara iz Brega bio je Mirko Martinčić, a od Đurđevačke imovne općine Tomo Botinčan, oba eksponenti HRS-a (Hrvatski radnik, 1. V 1938. i 13. IV 1939).

³³ Izbacivanje članova Saveza rudara Jugoslavije i koptiranje HRS-ovaca izvršeno je već 13. VIII 1939. (Hrvatski radnik, 24. VIII 1939).

³⁴ 15. XII 1939. rudari Mirninog rudnika u Bregima dobili su povišicu od 13% i neka primanja u naravi. Tom prilikom je Galinec boravio na ovom području, obećavši i rudarima Imovne đurđevačke općine da će povesti više računa o radnicima tog »narodnog ugljenokopa«. (RK, 557/1-9499/24. XII 1939. i 568/razno — dopis 21. XII 1939.).

³⁵ RK, 579/2-3157/2. IV 1940. i 573/3-308/10. I 1940.
³⁶ Rudarskoj anketi prisustvovali su Mirko Martinčić iz Mirne u Bregima, te Tomo Botinčan i Ivan Figač iz rudnika Đurđevačke imovne općine (Hrvatski radnik, 7. III 1940). RK, 582/1-4633/8. V 1940.

³⁷ RK, 588/3-7568/19. VII 1940.

³⁸ Hrvatski radnik, 22. VIII 1940. Poslodavci također nisu shvatili kakve im prednosti pružaju kolektivni ugovori za čitave privredne grane, te se tajnik Saveza rudarskih i metalurgijskih poduzeća Janko Svrljuga protivio sklapanju kolektivnog ugovora za privatne namještenike čitave Banovine Hrvatske, a po uzoru na kolektivni ugovor Mirne u Bregima (RK, 593/2-9433/11. IX 1942; 598/2-11590/5. XI 1940).

³⁹ Usporedi detaljnije M. Kolar Dimitrijević. Utjecaj fašizma na ekonomsko-socijalnu politiku Hrvatske od travnja 1941., zbornik **Fašizam i neofašizam**, Zagreb 1976.

⁴⁰ Hrvatski radnik, 9. I 1941. i 20. III 1941.

⁴¹ Isto, 24. X 1940. — povišenje skuparinskog doplatka naredeno je od bana br. 69397-IX-5 od 16. X 1940; RK, 600/4-12614/29. XI 1940.

⁴² RK, 628/1-1942/21. II 1941. Polovinom 1941. ovaj je rudnik podržavljen.

⁴³ Prije travnja 1939. postojala je udružena bratinska blagajna za glogovačke i carevdarske rudare, a tada je razbijena na dvije bratinske blagajne (Bregi i Carevdar). Očito

je i ovdje ulogu odigrao HRS, jer su rudari Brega bili pretežnim dijelom Hrvati, a Carevdara Srbi, te nije bilo moguće voditi istu nacionalnu politiku na oba područja. O radu blagajne vidi RK, 579/4 - izvještaj Galinca 16. IV 1940; 580/4-3845/1940; 582/4-4827/14. V 1940. i izvještaj za 1940; Hrvatski radnik, 4. V 1939. i Narodno blagostanje, 24. VIII 1940.

⁴⁴ RK, 630/3-2661/12. IV 1941. i 632/3-3290/28. III 1941 — zapisnici skupštine bratinske blagajne.